

ARANY JÁNOS ÉLETRAJZA.¹

NEM CSUPA kihagyó robbanás-e a magyar irodalom? Nem a motor folyton gyorsuló berregése, hanem szegény bányászok távoli robbantgatásai, mindig más helyen, mindent elülről kezdve százszor, ezerszer? Van emögött valami mélyebb értelem? Balassa megteremti a magyar lírát, elfelejtik. Zrínyi megteremti a magyar eposzt, észre sem veszik. Mikos számúzotten ír, Faludi ki sem adja legjava műveit. Kazinczyék úgy jönnek, mintha előttük csupa Tinódiak éltek volna, legföllebb Gyöngyösi. Még Petőfiék is úgy állanak föladatuk elé, ha már föltették magukban, hogy az irodalom-alatti réteget fölemelik az irodalomba, mintha előttük jószerint semmi sem volna.

Arany példája a legvilágosabb, különösen fejlődésének abban a szakaszában, amelyről Voinovich életrajzának második kötete ad számot. Senki nem otthonosabb nála kora világáramlataiban; némely ponton meg is előzi az európai fejlődést. Képessége javát mégis olyan műfajra tékozolja, amely nyugaton másod-harmadsorba hanyatlott már. Páratlan tragikus érzéke van, de drámára csak futólag gondol, az meg eszébe sem jut, hogy lélekelemző módszerét regényben próbálja ki. Népéposzt ír, mint Homérosz és a Nibelung Ének költője s lovagi hőskölteményt, mint Ariosto és Tasso. Nyugati szempontból késett fényűzés ez, egy rendkívüli képesség birkózása korszerűtlen műfajokkal. Maga is érzi ezt, egy 1854-i levelében írja: «beláttam, hogy korunkban, még nálunk is, az eposz nagyon mondva csinált virág», de azért tovább viaskodik hálátlan föladatával, vállalva, amit Petőfi és a kortársak várakozása osztott ki neki, vállalva teljes alázattal a mű iránt, de vállalva az igazi alkotó romantikus hősiségével is, hogy azért hátha sikerül neki a lehetetlen.

Újra meg újra belefárad, elcsügged, de annál makacsabban elől kezdi megint. Hányszor nekifeszül, tudóshoz illő kortanulmány után, két trilógia-tervénél s milyen aggodalmak lankasztják közben! Még az is eszébe jut, hogy Toldi nem illik népies eposz hősének, hiszen élete nagyrésze az udvarnál telik el. Mennyit gyötrődik, míg a középső rész szerelmi problémáját hozzáhangolja a már kiadott első és utolsó részhez. A hún eposzt nem is fejezte be soha. Mennyi művét megfojthatta csirájában ez a két óriási terv, műveket, amelyek ma többet jelentenek számunkra, mint — ha elkészülhetett volna — az egész hún trilógia.

Mégis meg kell ebben nyugodnunk. A műfajok minden nyelven ki akarják élni összes lehetőségeiket. Íróinkat pedig talán még a többi népeknél is jobban fűtötte a becsvágy, hogy egyetlen téren se legyünk másoknál alábbvalóak. Arany úgy tűnik föl az ötvenes években, mintha a világhórus összes

¹ Voinovich Géza: Arany János életrajza (1849–1860.) A Magyar Tudományos Akadémia kiadása, 1931.

epikus hangszerei ott hevernének előtte. Sorra kézbeveszi, kizengeti rajtuk a maga dallamát. Annak az olvasórétegnek a számára, amelyet Petőfi hódított meg, egész régi epikánk hozzáférhetetlen volt már: Zrínyi avult nyelve, Vörösmarty idegen formája miatt. Arany maga megkísérelte a Zrínyiász átírását, de abbahagyta; újat kellett alkotnia a krónikás Losonczy Istvántól a legmodernebb byroni kompozíciókig. S ami nyugaton már késett műfaji játszadozás lett volna, nálunk s a tőlünk keletre élő népeknél várakozást keltett, diadalokat aratott, közsükséglet volt, nem fölösleges újrakezdés, hanem végső, elmaradhatatlan betetőzés.

Az a tíz esztendő, amelyről Voinovich életrajzának új kötete ad számot, Arany pályájának legizgalmasabb korszaka. Szakadatlan tervezgetés, százféle nyugtalan próbálkozás. Az egyre széthúzóbb hivatás és hajlam egyensúlyban tartása. Rögtön a szabadságharc után erélyesen megtárgyítja addigi tárgykerét a Katalinban és Bolond Istókban. Az elsőről már Salamon Ferenc megsejtette, hogy Vörösmartyék eredményeit akarja saját nemzedékének számára birtokba venni. A másik már a jövőbe mutat erőteljes naturalista színezésével. Később a balladák folytatják a Katalin modorát; romantikában s *claire-obscur*e fényhatásban csak egy a nagy különbség: a műköltői hangot, amelyet sem a Katalinban, sem a Bolond Istók I. énekében nem méltányoltak kritikussai, megint népköltőire cseréli vissza, bármily lelkifurdalást érez is néha, a petőfieskedők handabandái láttán, hogy ő azok közé tartozott, «akik a magyar költészetet megbuktatták, behozván a nyers, pórias elemet».

De 1850 nemcsak az epika kitágulását hozza meg Arany számára, hanem lírai erejét is egyszerre olyan fokon mutatja, amelyet Petőfi életében senki nem várt tőle. Két esztendő alatt fölrohant *Dante*-jával líránk oromművei közé. De nem az ő súlyos, tömör, sejtető módja kell a kornak, s maga is elhiszi, hogy ez nem nekivaló terület. Ennek az évtizednek a története világosan mutatja művészi tragédiáját. Folyton ki akar törni a számára kiosztott szerep határai közül s nem a siker hiánya bénítja, hanem hogy akkor aratja leghangosabb sikereit, mikor leginkább belül marad Világos előtti modorán s tárgyköreire. Minden elismerés azért sujtja le, mert újabb tilalomfa azon a más úton, amerre haladni szeretne. S minden tiszteletet megérdemelt, mert folyton csüggesztve is haláláig makacsul küzd saját bevált modora ellen, rajongói ellen, egyúttal teljesítve azt is, amit rajongói várnak tőle.

Voinovich életrajzának második kötete erről a küzdelmes évtizedről ad számot. Az a nyugalmas konstatáló mód, amelyet már első kötetében is mutatott, a pusztai napnak csaknem árnyéktalan, egyenletes fénye ebben a balladás, borús, villámlobogásos korszakban szinte idegenítő. Minden tény helyére illeszt, minden alkotást, minden tervet, tanulmányt számbavesz, csaknem személytelenül összegezve azokat a vonásokat, amelyekkel Gyulai nemzedéke köztudatba vitte a klasszikus Arany alakját. A tiszta eredmények könyve ez; a gazdag Arany-irodalmon kívül mindenütt értékesíti a még kiadatlan forrásokat is, de egy hangja sem vall rá, hogy a mai nemzedéknek Arany problematikusabb, mint valaha s még csak sejteni sem lehet belőle, hogy egy évvel megjelenése után egész sor jubileumi tanulmány próbálkozik majd meg vele, milyen új rangsorról lehetne fölcserélni Arany műveinek öröklött hierarchiáját. Igazi életrajz, a 19. század individualista, pozitívista szellemében, természetesen a miljó elmélet vakbuzgó kíméletlensége nélkül, amely az esztétikai megértés nevében az alkotó legegyénibb titkaiba is bele-
turkál.

Mértéktartó, izléses könyv, nem módosítja a nagy elődöktől ránk maradt Arany-portrét, de minden parányi helyét részletesen kidolgozza, úgyszólván már a végső pillanatban a mai nemzedék számára, amely annyira jóllakott nagy emberei életrajzával, hogy irodalomtörténeteiben kezdi a biografiát alászorítani a jegyzetek közé.

Nem *Arany-könyv* ez tehát, csupán az előtanulmány hozzá. Voinovichnak tudatos elhatározása itt, hogy magukat a tényeket hagyja beszélni. Nemcsak finoman elemző esszéíró módszerét áldozza föl az abszolút megbízhatóság érdekében, hanem még előkelő, tartózkodó stílszépségéről is lemond. Csak egyszer-egyszer villan valami művészi fény az előadásába, mint mikor a hún eposz első részéről beszél: «Két oszlop emelkedik a krónikák talaján: az osztozás és Buda halála; köztük színes kárpit leng, mint Atilla sátorpalotáin; a sors szele mozgatja». Van ebben a visszafojtottságban, ebben a tárgyiszteelő önmegtartóztatásban valami, ami nem stílszerűtlen Aranyhoz. Egyet okvetlenül elér: úgy bízunk rá magunkat, mint föltétlenül hitelt érdemlő kalauzra.

Mielőtt Arany jelentőségét a mai ember számára sikerül megfogalmazni valakinek, nagyon jó, hogy az előző nemzedék ilyen szolid, áhíttatos arc-képet tart elénk:

«Mi ilyennek látjuk őt!»

Juhász Géza.

AZ ARANY JÁNOSÉK LEPKÉJE.

Juliska pillét kergetett

a kerti violák felett

s az ambitusra jelfutott lihegve:

— Apám! apám! gyönyörű sárga lepke,

és el szeretném fogni minden áron,

de ott fenn ül egy magas jázminágon.

Talán eléred . . .

A nótárius nagyon messze nézett,

túl a kerten, az öreg diófán is,

(előtte lúdtoll, papír, kalamáris,)

lelke vásznán az ifjú Toldi árnya.

Hogy térdét átölelte kicsi lánya,

szólt csöndesen, s a hangja nagyon mély lett:

— Én is éppen kergetem az enyémet.

M. Juhász Margit.